

Magdalena Markiewicz

Transformacja sektora bankowego krajów bałtyckich

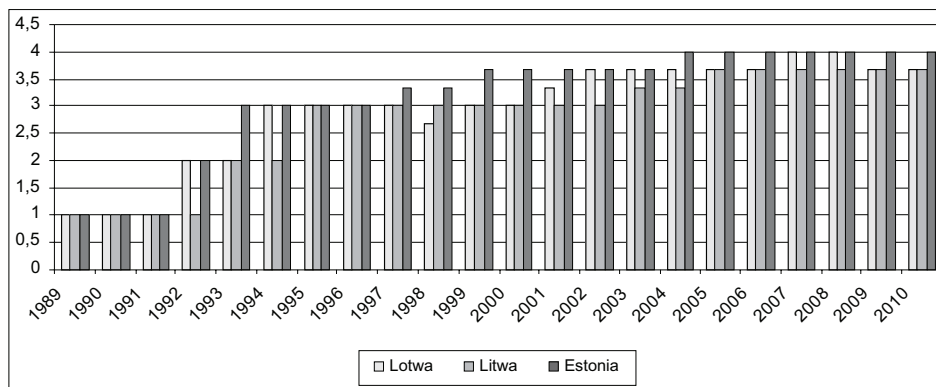
Gospodarki Litwy, Łotwy i Estonii mają podobną specyfikę przede wszystkim ze względu na zbliżoną historię, związaną z okresem socjalizmu i gospodarki centralnie planowanej. Wszystkie trzy państwa aż do roku 1991 były częścią Związku Radzieckiego. Po zmianie systemowej, wspólną cechą tych krajów było szybkie i konsekwentne przeprowadzenie reform gospodarczych, jak również procesów restrukturyzacji, prywatyzacji, a następnie konsolidacji banków. Państwa te charakteryzuje niewielki rynek wewnętrzny, co wiąże się z ograniczonymi zasobami (ludzkimi, kapitałowymi oraz rzeczowymi). Ma to znaczny wpływ na zależność krajów bałtyckich od świata zewnętrznego, co z kolei implikuje dwie zależności. Z jednej strony państwa te reagują elastycznie na zachodzące w otoczeniu ekonomicznym zmiany, lecz jednocześnie zwiększa to ich podatność na szoki zewnętrzne. Co istotne, niedobór kapitału krajowego sprawiał, że kraje te były zależne od kapitału zagranicznego. Napływ takiego kapitału, głównie ze Skandynawii, do sektora bankowego państw bałtyckich przyspieszył procesy dostosowawcze związane z akcesją tych państw do Unii Europejskiej w 2004 r. I chociaż państwa te wymieniane są zazwyczaj razem, w podobnym kontekście, każdy z tych krajów wybrał jednak nieco inną drogę rozwoju. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie transformacji sektora bankowego Litwy, Łotwy i Estonii oraz dokonywanych w nim procesów konsolidacyjnych na tle udziału kapitału zagranicznego w aktywach tego sektora. Przedmiotem analizy jest również wpływ procesów konsolidacji na wskaźniki dotyczące koncentracji sektora bankowego w Estonii oraz na Litwie i Łotwie.

Wskaźniki reformy systemu bankowego i liberalizacji stóp procentowych w krajach bałtyckich

Wszystkie omawiane państwa bałtyckie już od początku lat 90. XX wieku wyrażały wolę integracji z Unią Europejską. Dążenie do integracji ze strukturami europejskimi miało istotny wpływ na kształt procesów transformacyjnych w rejonie krajów bałtyckich.

Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju (EBOiR) opracował wskaźniki dotyczące postępu przemian w krajach transformacji gospodarczej. Jednym z elementów pakietu *transition indicators* był wskaźnik reformy systemu bankowego i liberalizacji stóp procentowych (*Banking reform and interest rate liberalisation*), kwantyfikowany od początku transformacji, czyli od roku 1989 (rys. 1). Skala oceny uwzględniała gradację od 1 do 4+, gdzie poziom 1 oznaczał niewielki postęp od czasu ustanowienia modelu dwuszczeblowego, 2 – istotną liberalizację stóp procentowych i alokacji kredytów oraz ograniczone stosowanie bezpośrednich kredytów i pułapów stóp procentowych. Wskaźnik na poziomie 3 znamionował postęp w ugruntowaniu wypłacalności banków oraz budowaniu podstaw nadzoru finansowego i regulacji ostrożnościowych, a ponadto pełną liberalizację stóp procentowych wraz z niewielkim zakresem preferencyjnego dostępu do taniego finansowania, a także dość wysoki poziom kredytowania przedsiębiorstw prywatnych oraz znaczny udział banków prywatnych w sektorze bankowym. Poziom 4 oznaczał znaczące dopasowanie prawa i regulacji bankowych do standardów bazylejskich, istnienie dobrze funkcjonującego, konkurencyjnego sektora bankowego, jak też efektywny nadzór ostrożnościowy i znaczny poziom finansowania przedsiębiorstw prywatnych na dłuższe okresy kredytowania. Poziom 4+ oznaczał standardy oraz normy funkcjonowania dojrzałych gospodarek państw wysoko rozwiniętych, pełną konwergencję prawa i regulacji bankowych do standardów bazylejskich oraz warunki całkowitej konkurencyjności usług bankowych.

Sytuacja poszczególnych krajów bałtyckich przez pierwsze trzy lata transformacji była jednakowa pod względem wymienionej wyżej oceny wskaźnikowej, następnie jednak Estonia zaczęła osiągać wyższy poziom zaawansowania sektora bankowego niż Litwa i Łotwa. O ile w 1992 r. kraj ten osiągnął poziom 2, podobnie jak Łotwa, to w kolejnych latach Estonia konsekwentnie jako pierwsza wchodziła na coraz wyższe poziomy według metodologii EBOiR (poziom 3 w roku 1993, poziom 3,25 w roku 1997, poziom 4 w roku 2004). Poziom rozwoju systemu bankowego w Estonii był bardzo wysoko oceniany, gdyż kraj ten wprowadzał najbardziej radykalne reformy w regionie, będąc ich prekursorem. Na wysoką ocenę Estonii wpływ miał również wysoki udział kapitału zagranicznego w bankach.

Rys. 1. Wskaźniki reformy systemu bankowego i liberalizacji stóp procentowych w państwach bałtyckich w latach 1989–2010

Źródło: *Structural change indicators*, Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju, www.ebrd.com, 12.06.2011.

W latach 2007–2008 na poziomie 4 oceniany był przez EBOiR również system bankowy Łotwy, na co składały się konkurencyjność i stabilność sektora bankowego, efektywność nadzoru oraz dostępność finansowania długoterminowego przedsiębiorstw. Warto zauważyć, że w 2008 r. sektor bankowy Łotwy ucierpiał wskutek obniżonego zaufania do systemu finansowego po ujawnieniu złej sytuacji fiskalnej. W 2009 r. wskaźnik bankowy EBOiR dla Łotwy został obniżony z uwagi na przeprowadzoną nacjonalizację większościowych udziałów w banku Parex w roku poprzednim. Z kolei Litwę w latach 2005–2010 charakteryzował wskaźnik na poziomie 3,67, zatem niższy niż w przypadku Estonii w latach 2004–2010 oraz Łotwy w latach 2007–2008. Należy jednak podkreślić, że poziom wskaźnika reformy systemu bankowego i liberalizacji stóp procentowych w przypadku Litwy był stabilny przez 6 lat (w latach 2005–2010), a ponadto mógłby być wyższy, gdyby uwypuklić solidne podstawy w zakresie norm ostrożnościowych, które uchroniły ten kraj przed większymi perturbacjami związanymi ze światowym kryzysem.

Sytuacja sektora bankowego i procesy konsolidacyjne banków na Litwie

Pierwsze banki komercyjne na Litwie powstały na bazie majątku wyodrębnionego z banku centralnego. W początkowych latach transformacji na Litwie, dzięki liberalnej polityce licencyjnej, powstało wiele nowych banków. W latach 1992–1994 funkcjonowało ich 28, co stanowiło bardzo dużą liczbę, jak na tak niewielki kraj, jednak liczba banków na Litwie spadła o połowę w 1995 r., gdy wystąpił pierwszy istotny kryzys bankowy. Upadły wówczas

dwa z trzech największych banków litewskich¹. Ważnym problemem litewskiego sektora bankowego było niewielkie zaufanie ze strony społeczeństwa, które powoli, stopniowo było odbudowywane dzięki coraz większej stabilności systemu finansowego.

Na Litwie najpóźniej spośród państw bałtyckich, bo dopiero w 1996 r. pojawiły się banki zagraniczne. Niemniej jednak, mimo późnej ekspansji, udział inwestorów zagranicznych w aktywach sektora bankowego w latach 1996–2006 wzrósł znacząco, bo z 16% w 1996 r. do aż 90% w roku 2006².

Najważniejsze instytucje kredytowe w litewskim sektorze bankowym są silnie powiązane z kapitałem szwedzkim i niemieckim i powstały wskutek konsolidacji. W 2002 r. Lietuvos Zemes Lekio Bank został sprzedany w ramach prywatyzacji bankowi Norddeutsche Landesbank Girozentrale. Największy bank litewski, którym był Vilniaus Bankas, uległ nabyciu prywatyzacyjnemu dokonanej przez Skandinaviska Enskilda Banken (SEB Bank), natomiast Hansabankas został przejęty przez Swedbank. Trzeci pod względem wielkości aktywów bank litewski DnB Nord Bankas (wcześniej funkcjonował on jako Bank Nord/LB Lietuva) posiadał strategicznego inwestora niemieckiego. W tabeli 1 przedstawiona jest wielkość aktywów i kapitału największych banków litewskich na koniec maja 2011 r. Porównanie aktywów litewskich banków w 2011 r. przedstawiono na rysunku 2.

Tabela 1. Udział aktywów banków na Litwie w aktywach sektora bankowego w maju 2011 r.

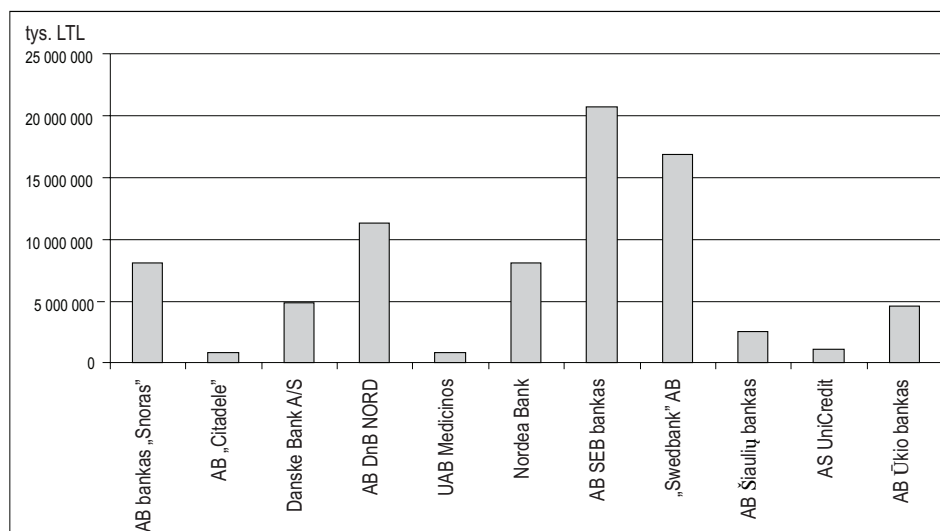
Lp.	Bank	Aktywa (tys. LTL)*	Udział w aktywach sektora bankowego (%)
1.	AB SEB Bank, Vilnius	20 773 873	25,93
2.	Swedbank AB, Vilnius	16 900 165	21,10
3.	AB DnB NORD Bankas, Vilnius	11 346 459	14,16
4.	Nordea Bank Finland Plc Lietuvos skyrius	8 138 023	10,16
5.	AB bankas SNORAS, Vilnius	8 117 496	10,13
6.	Danske Bank A/S Lietuvos filialas	4 853 174	6,06
7.	Ukio Bankas AB, Kaunas	4 607 596	5,75
8.	AB Šiaulių bankas, Šiauliai	2 549 992	3,19
9.	AS UniCredit Bank Lietuvos skyrius	1 104 204	1,38
10.	AB „Citadele” bankas	921 031	1,15
11.	UAB Medicinos Bankas, Vilnius	792 295	0,99
	Razem	80 104 308	100

* Według danych bilansowych z 31.05.2011 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Lietuvos bankų Asociacija, <http://www.lba.lt>, 24.06.2011.

¹ E. Gostomski, *Jak funkcjonują na Litwie?*, „Bank” 2008, nr 4, s. 34.

² *Structural change indicators*, Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju, www.ebrd.com, 12.06.2011.

Rys. 2. Porównanie aktywów banków komercyjnych na Litwie w 2011 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Lietuvos bankų Asociacija, <http://www.lba.lt>, 24.06.2011.

Sytuacja sektora bankowego i procesy konsolidacyjne banków na Łotwie

Biorąc pod uwagę liczbę banków w krajach bałtyckich, najwięcej banków krajowych i zagranicznych funkcjonowało w latach 1993-2009 na Łotwie (tabele 2 i 3). Łotwa na początku okresu transformacji charakteryzowała się ponadto najmniejszym wśród krajów bałtyckich udziałem kapitału zagranicznego i liberalną polityką licencyjną. Pierwsze dwa banki komercyjne zostały założone już w 1988 r. Dwuszczeblowy system bankowy został ustanowiony w 1993 r. W latach 1994-1995 wskutek procesów konsolidacyjnych oraz szeregu likwidacji i upadłości liczba banków w sektorze zmieniła się diametralnie i zmalała z 62 w 1993 r. do 42 w 1995 r., gdy po okresie szybkiego wzrostu, sektor bankowy Łotwy przeszedł kryzys związany z dużym udziałem złych długów.

Największe banki łotewskie powstały w drodze konsolidacji. Latvijas Universālā Banka został dokapitalizowany w 1995 r. przez duński Unibank, przyjmując w ślad za tą transakcją nazwę A/S Latvijas Unibanka. 10 lat później Unibank wszedł w skład konsolidującej się na rynku skandynawskim grupy SEB, co spowodowało również zmiany w strukturze własnościowej

Latvijas Unibanka, który w kwietniu 2005 r. zmienił nazwę na SEB Latvijas Unibanka, a następnie w kwietniu 2008 r. na SEB Banka³.

Tabela 2. Banki krajowe i zagraniczne w sektorze bankowym Litwy, Łotwy i Estonii w latach 1993–2000

Kraj	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Łączna liczba banków								
Estonia	21	22	19	15	12	6	7	7
Litwa	28	22	15	12	12	12	13	13
Łotwa	62	56	42	34	32	28	24	22
Liczba banków zagranicznych								
Estonia	1	2	5	4	4	3	3	4
Litwa	0	0	0	3	4	5	4	6
Łotwa	b.d.	b.d.	11	18	16	14	12	12

Źródło: *Structural change indicators*, Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju, www.ebrd.com, 12.06.2011.

Tabela 3. Banki krajowe i zagraniczne w sektorze bankowym Litwy, Łotwy i Estonii w latach 2001–2009

Kraj	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Łączna liczba banków									
Estonia	7	7	7	9	11	14	15	17	17
Litwa	13	14	13	12	12	11	14	17	17
Łotwa	23	23	23	23	23	24	25	25	27
Liczba banków zagranicznych									
Estonia	4	4	4	6	10	12	13	15	14
Litwa	6	7	7	6	6	6	6	5	5
Łotwa	11	10	10	9	9	13	14	16	18

Źródło: jak w tabeli 2.

W 1999 r. Rigas Komerbanka został wchłonięty przez Pirma Banka, tworząc Pirma Latvijas Komerbanka PLC (w 2001 r. nazwa skonsolidowanych podmiotów została zmieniona na Pirma Banka), W roku 2003 Pirma Banka został przejęty przez niemiecki NORD/LB Latvija, a w 2006 r. przez DnB NORD Banka, który po tejże serii połączeń kapitałowych utrzymywał w 2011 r. czwartą pozycję pod względem udziału w aktywach sektora bankowego (tabela 4).

³ Dane opracowane na podstawie serwisu Banker's Almanac, 12.08.2009.

Tabela 4. Udział aktywów największych banków na Łotwie w aktywach sektora bankowego w 2011 r.

Lp.	Bank	Aktywa (tys. LVL)*	Udział w aktywach sektora bankowego (%)
1.	Swedbank	4 245 432,4	20,0
2.	SEB Banka	2 760 206,5	13,0
3.	Nordea Bank Finland Latvia branch	2 213 179,2	10,4
4.	DnB NORD Banka	1 796 350,3	8,5
5.	Citadele Banka	1 507 921,2	7,1
6.	Aizkraukles Banka	1 507 126,1	7,1
7.	Rietumu Banka	1 172 645,5	5,5
8.	Mortgage Bank	750 120,2	3,5
9.	UniCredit Bank	728 718,0	3,4
10.	Latvijas Krajbanka	666 515,6	3,1

* Według danych bilansowych z 31.03.2011 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Latvijas Komerbanku asociācija, <http://www.bankasoc.lv>, 24.06.2011.

Warto dodać, że do 2008 r. w pierwszej dziesiątce banków komercyjnych na Łotwie pod względem aktywów na drugim miejscu znajdował się Parex Banka. W 2008 r. w banku tym wystąpiły poważne problemy z płynnością wynikające z nierównowagi zobowiązań krótkoterminowych i długoterminowych kredytów (same kredyty związane z rynkiem nieruchomości stanowiły 44% aktywów banku). W porównaniu z 2007 r. wielkość depozytów w banku Parex spadła w czasie kryzysu o 36%. Do końca 2009 r. rząd przekazał bankowi 622 mln LVL jako wsparcie płynności, a całkowite dokapitalizowanie Parex Banka przez rząd przekroczyło 195 mln LVL⁴. Parex Banka został znacjonalizowany i poddany restrukturyzacji metodą *purchase and assessment*⁵ i w efekcie w 2011 r. przekształcony w nowy podmiot, Citadele Bank⁶.

Począwszy od 2006 r. liczba banków na Łotwie zaczęła ponownie wzrastać, głównie wskutek wejścia banków zagranicznych⁷. Udział kapitału zagranicznego w łotewskim sektorze bankowym kształtował się na znacznie niższym poziomie niż w Estonii, jednak również Łotwa była obiektem zainteresowania inwestorów skandynawskich: SEB objął większościowy udział

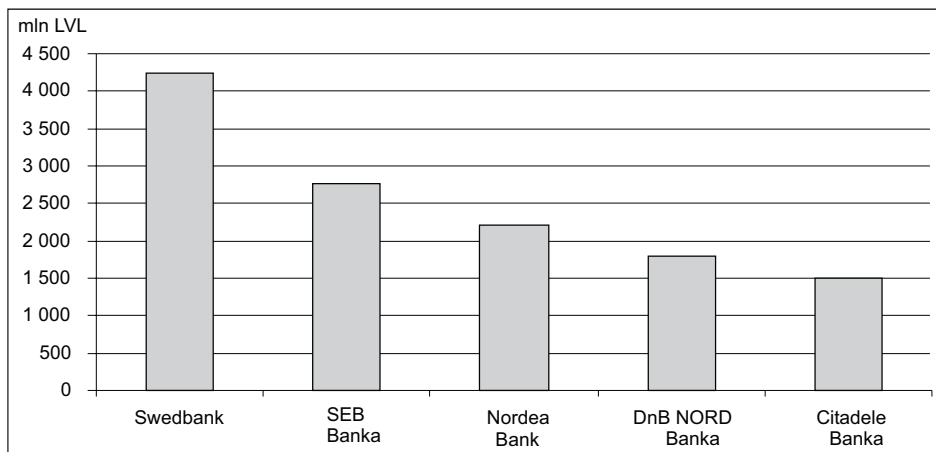
⁴ *Financial Stability Review 2010*, Lietuvos Banka, January 2011, s. 58.

⁵ Jest to metoda restrukturyzacji banku zagrożonego upadłością wykorzystywana często przez Federal Deposit Insurance Corporation w USA.

⁶ Citadele Bank, www.citadele.lt, 26.06.2011.

⁷ *Annual Report 2006*, Latvijas Banka, Ryga 2007, s. 20.

w Latvijas Unibanka, a Swedbank w Hansabanka. Inwestorzy zagraniczni w bankach łotewskich pochodzili głównie z Niemiec, Estonii i Finlandii oraz Rosji⁸. W łotewskim sektorze bankowym zwraca uwagę w miarę równomierny rozkład aktywów banków z pierwszej dziesiątki, z wyłączeniem największego banku, Swedbanku, który wyraźnie przewyższa kapitałowo konkurencyjne banki. Proporcje banków z pierwszej piątki na Łotwie pod względem aktywów przedstawione są na rysunku 3.

Rys. 3. Porównanie aktywów 5 największych banków na Łotwie w 2011 r.

Źródło: jak w tabeli 4.

Danske Bank przejął w 1998 r. Sampo Banka, a konsolidacja HVB i Unicredit spowodowała przekształcenie w 2007 r. HVB Bank Latvia w Unicredit Bank⁹. Jedyny typowo inwestycyjny bank łotewski, Latvijas Investiciju Banka wszedł w kwietniu 1999 r. w skład Merita Nordbanken, który rok później został przejęty przez Merita Bank, a następnie inkorporowany do grupy Nordea, w 2011 r. zajmującej czwarte miejsce w sektorze bankowym pod względem wielkości aktywów.

Rozwój sektora bankowego i procesy konsolidacyjne banków w Estonii

W 1992 r. w niewielkiej Estonii funkcjonowało aż 41 banków, a następnie ich liczba systematycznie zmniejszała się – w 1993 r. było ich już tylko 21 (ta-

⁸ *Annual Report 2002*, Latvijas Banka, Ryga 2003.

⁹ *Annual Report 2003*, A/S Vereinsbank Riga, www.unicredit.lv, 11.08.2009.

bele 2 i 3). Zmniejszenie liczby banków spowodowane było, podobnie jak w innych krajach bałtyckich, restrukturyzacją sektora bankowego w związku z podniesieniem poziomu wymagań regulacyjnych i ostrożnościowych oraz nasiloną konkurencją w sektorze bankowym. Mniejsze banki, o niewystarczającym poziomie kapitału, ulegały likwidacji lub też łączyły się z innymi podmiotami dla zwiększenia bazy kapitałowej¹⁰. W latach 1999–2003 w Estonii działało siedem banków, tj. AS Hansapank, AS Eesti Ühispank, AS Sampo Pank, AS Eesti Krediidipank, Tallinna Äripanga AS oraz AS Preatoni Pank, jak też Nordea Bank. Dwa największe banki estońskie, Hansapank oraz Eesti Uhispank były początkowo bankami prywatnymi, stanowiącymi własność szwedzkiej rodziny Waldenbergów¹¹. Można więc rzec, że wysoki udział kapitału szwedzkiego w estońskiej bankowości był usankcjonowany historią. Liczba banków w Estonii zaczęła ponownie wzrastać dopiero od 2004 r., po wejściu do Unii Europejskiej.

Estońskie banki doświadczyły również szeregu konsolidacji, Eesti Ühispank powstał 15 grudnia 1992 r. jako jeden z pierwszych banków po transformacji. W 1997 r. połączył się on z North Estonian Bank, w 1998 r. z Talinna Pank, a w 2005 r. został przejęty przez grupę SEB¹². Historia tworzenia Sampo Pank również obejmowała wiele transakcji konsolidacyjnych. W 1996 r. nastąpiła inkorporacja Raepank do Estonia Forexbank, który następnie w grudniu 1998 r. połączył się z Estonian Investment Bank, tworząc Optiva Bank, zaś w 2000 r. Optiva Bank przyjął nazwę większościowego akcjonariusza, czyli Sampo Pank. W czerwcu 2008 r. Sampo Pank, podobnie jak na Łotwie, został przejęty przez Danske Bank¹³. W Estonii odnotowano również wpływ połączenia Unicredit i HVB, gdy w 2007 r. estoński oddział Bayerische Hypo-und Vereinsbank Tallin wszedł w skład Unicredito Group i zmienił nazwę na Unicredit Tallin¹⁴.

Hansapank w 1998 r. połączył się z Eesti Hoiupank. Bank ten został sprywatyzowany z udziałem ForeningsSparbanken Swedbank w 2005 r., który dotąd obejmował 40% udziałów Hansapank, a w wyniku przeprowadzonych zmian zwiększył udział właścicielski do 99%. W marcu 2009 r. inwestor strategiczny zmienił nazwę Hansapank na Swedbank AS¹⁵. Dominacja największego estońskiego banku przedstawiona jest na rysunku 4, który pokazuje

¹⁰ *Annual Report 1997*, Eesti Pank, Tallin 1998.

¹¹ A. Dorosz, J.K. Solarz, *Krajowy sektor bankowy w integrującej się Europie*, [w:] *Bankowość*, red. M. Zaleska, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Kolegium Zarządzania i Finansów, Monografie i Opracowania Naukowe, Warszawa 2005, s. 128.

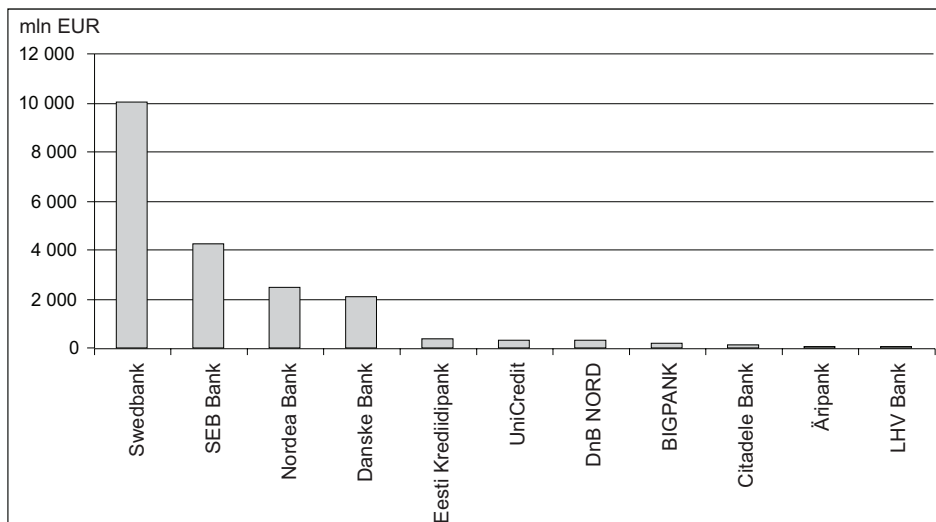
¹² Dane opracowane na podstawie dostępu do serwisu Banker's Almanac, www.bankersalmanac.com, 12.08.2009.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Financial Stability Review*, Eesti Pank, November 2007, s. 30.

¹⁵ *Ibidem*.

dystans Swedbanku do dwóch kolejnych największych banków Estonii, pod względem aktywów.

Rys. 4. Aktywa banków w Estonii w 2009 r.

Źródło: Eesti Pangaliit, <http://www.pangaliit.ee>, 24.06.2011.

W 2000 r. udziały największych banków w aktywach całego sektora rozłożone były jeszcze stosunkowo równomiernie i wynosiły odpowiednio: Hansapank 56,8%, Eesti Ühispank 26,7% i Sampo Pank 7,6%¹⁶. Już wówczas jednak można było zauważyć dużą różnicę pomiędzy udziałami w aktywach sektora największego banku a pozostałymi bankami w Estonii. Poziom koncentracji sektora bankowego w Estonii jest jednym z najwyższych w Europie. W 2009 r. udziały czterech największych banków w aktywach całego sektora wynosiły: w przypadku Swedbanku 48,89%, SEB obejmował 20,64%, Nordea Bank 12,6%, a Danske Bank 10,21%¹⁷ (tabela 5). Pozostałe banki znajdowały się poniżej pułapu dziesięcioprocentowego udziału w aktywach sektora bankowego.

Mimo że sama liczba banków zagranicznych nie odzwierciedla ich wpływu na funkcjonowanie sektora bankowego, warto podkreślić, że banki te zazwyczaj stanowią dominantę w sektorze bankowym państw bałtyckich pod względem aktywów (tabela 6), czego przykładem mogą być Swedbank na Łotwie oraz SEB Bank w Estonii i Litwie.

¹⁶ *Annual Report 2000*, Eesti Pank, Tallin 2001, s. 29.

¹⁷ *Annual Report 2005*, Eesti Pank, Tallin 2006, s. 99.

Tabela 5. Największe banki w Estonii pod względem wielkości aktywów w 2009 r.

Lp.	Bank	Aktywa (mln EUR)*	Udział w aktywach sektora bankowego (%)
1.	Swedbank	10 044	48,98
2.	SEB Bank	4 232	20,64
3.	Nordea Bank	2 473	12,06
4.	Danske Bank	2 093	10,21
5.	Eesti Krediidipank	364	1,78

* Według danych bilansowych z 30.09.2009 r.

Źródło: Eesti Pangaliit...

Tabela 6. Udział banków zagranicznych w aktywach sektora bankowego (%)

Kraj	1997	2003	2006	2008
Estonia	28,8	97,5	99,1	98,2
Litwa	40,6	95,6	91,8	92,1
Łotwa	70,6	53,0	62,9	65,7

Źródło: *Banking structures in the New EU Member States*, European Central Bank 2005, s. 17; *Structural Change...*, 31.12.2010.

Przykładowo, Swedbank w 2009 r. posiadał 111 oddziałów na Litwie, 59 na Łotwie i 67 w Estonii¹⁸. Ponadto, zarówno Skandinaviska Enskilda Banken, jak i Swedbank utrzymywały wysoką pozycję w sektorze bankowym krajów bałtyckich pod względem udziału w rynku pożyczek i depozytów. W 2008 r. oba banki ujmowane łącznie udzielały 70% pożyczek w Estonii, 40% na Łotwie i 58% na Litwie. Pod względem wolumenu gromadzonych depozytów pozycja obu banków była równie korzystna, gdyż Swedbank oraz SEB Bank obejmowały 29% rynku depozytów na Łotwie, 57% na Litwie i 84% w Estonii¹⁹.

Koncentracja i konkurencja w sektorze bankowym państw bałtyckich

Niewątpliwie wymiar ekonomiczny procesów konsolidacji nabierał coraz większego znaczenia w krajach bałtyckich w czasach wzrostu powiązań ponadnarodowych oraz podnoszenia wymogów w zakresie konkurencyjności. Liberalizacja systemu bankowego państw bałtyckich umożliwiła napływ

¹⁸ *CEE banking sector report*, Raiffeisen Bank, September 2010, s. 73.

¹⁹ Y. Koyama, *Economic crisis in new EU member states in Central and Eastern Europe: focusing on Baltic states*, „Romanian Economic and Business Review” 2010, vol. 5, No. 3.

kapitału zagranicznego także do tego sektora. Niebagatelną rolę odgrywała przy tym obecność kapitału zagranicznego: głównie pochodzenia skandynawskiego. Powszechnie uważa się, że procesy konsolidacyjne zwiększają średni stopień konkurencji i dominacji największych banków w sektorze bankowym. Aby sprawdzić, czy zależność ta jest prawdziwa również w przypadku krajów bałtyckich, dokonano analizy tych zjawisk za pomocą indeksu Herfindhala-Hirschmana oraz wskaźnika koncentracji CR.

Indeks Herfindhala-Hirschmana (HH) jest najpopularniejszym narzędziem pomiaru struktury rynku, wykorzystywanym do pomiaru koncentracji w sektorze bankowym poszczególnych krajów²⁰. Wartość wskaźnika HH jest sumą kwadratów udziałów wszystkich podmiotów w danym rynku²¹. Przyjmuje się, że jeżeli wartość współczynnika HH przekracza 1800, rynek charakteryzuje wysoka koncentracja²².

Tabela 7. Wartość współczynnika Herfindahla-Hirschmana w sektorze bankowym w krajach bałtyckich w latach 2003–2009

Kraj	Index Herfindahla-Hirschmana						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Estonia	3 943	3 887	4 039	3 593	3 410	3 120	3 090
Litwa	2 071	1 854	1 838	1 913	1 827	1 714	1 693
Łotwa	1 054	1 021	1 176	1 271	1 158	1 205	1 181

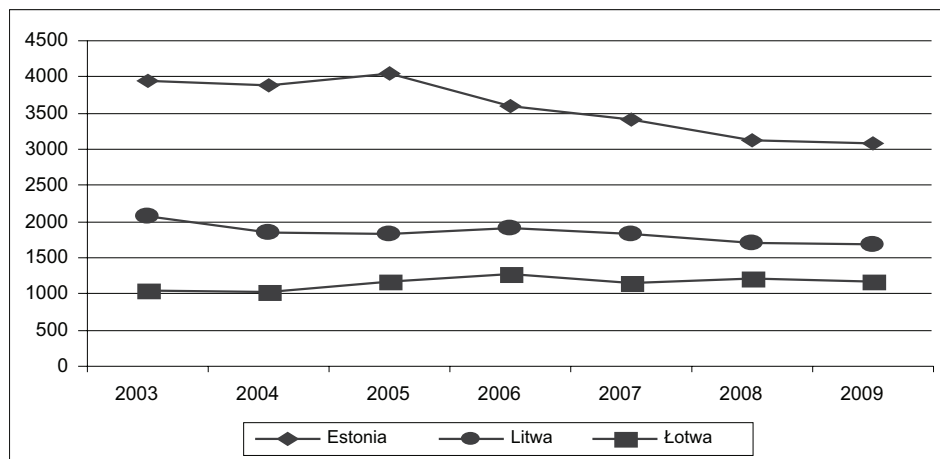
Źródło: Oracowanie własne na podstawie *EU banking structures*, European Central Bank, October 2008 and September 2010.

Na podstawie danych przedstawionych w tabeli 7 stwierdzić można, że najwyższym stopniem koncentracji, na poziomie 3000–4000 charakteryzuje się sektor bankowy Estonii i w tym przypadku można mówić o zbliżeniu do modelu konkurencji oligopolistycznej, lecz należy to potwierdzić stopniem dominacji w sektorze bankowym. Umiarkowanie wysokim stopniem koncentracji, na poziomie około 2000 cechuje się sektor bankowy Litwy. Sektor bankowy Łotwy w badanym okresie charakteryzował się niskim stopniem skoncentrowania rynku, charakterystycznym dla konkurencji monopolistycznej.

²⁰ Szczegółowo wskaźnik HH oraz jego modyfikacje i zastosowanie opisują: K. Jackowicz, O. Kowalewski, *Koncentracja działalności sektora bankowego w Polsce w latach 1994–2000*, Materiały i Studia nr 143, Narodowy Bank Polski, Warszawa 2002, s. 13 i n.

²¹ N. Cetorelli, *Competitive analysis in banking: Appraisal of the methodologies*, „Economic Perspectives” No. 1, Federal Reserve Bank, Chicago 1999.

²² N. Cetorelli, *Competitive analysis...*

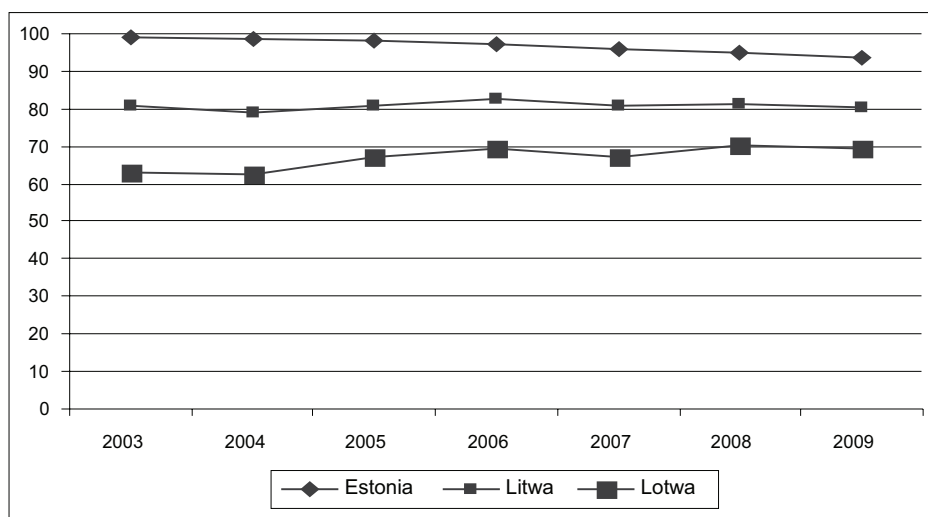
Rys. 5. Wartość współczynnika Herfindahla-Hirschmana w sektorze bankowym w krajach bałtyckich w latach 2003–2009

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *EU Banking...*

Należy zauważyć, że wartość średnia dla wszystkich badanych krajów obniżała się sukcesywnie (rys. 5), czego wytłumaczeniem może być wejście nowych podmiotów zagranicznych do sektorów bankowych, m.in. na zasadzie *greenfield* oraz fuzji i przejęć bankowych. Niska wartość koncentracji na Łotwie wynika z istnienia stosunkowo dużej liczby małych i średnich banków, które dysponują niewielkim udziałem w rynku. Pewnym wyjaśnieniem tego zjawiska jest również duży obszar krajowej działalności detalicznej banków oszczędnościowych na Litwie.

Dla pomiaru dominacji w sektorze bankowym stosowane są tzw. Concentration Ratios N (CR) wskazujące na udział funduszy, aktywów, pasywów odpowiednio N największych banków danego kraju w stosunku do ogólnej sumy funduszy, aktywów i pasywów całego sektora bankowego analizowanego kraju. Im wyższy jest wskaźnik koncentracji, tym silniej rynek jest zdominowany przez N podmiotów. W przypadku banków najczęściej publikowane są wyniki badania koncentracji sektora z wykorzystaniem CR5.

Dane dotyczące koncentracji CR5 dla aktywów sektora bankowego w krajach bałtyckich przedstawione są na rys. 6. Najwyższym stopniem koncentracji CR5 charakteryzował się sektor bankowy Estonii, w którym najniższy wskaźnik na poziomie 93,4% odnotowywano w 2009 r., a najwyższy poziom w latach 2002 i 2003 wynosił odpowiednio 99,55% i 99,20%, tak więc aktywa pięciu największych estońskich banków stanowiły niemal 100% aktywów całego sektora bankowego.

Rys. 6. Wartość CR5 pod względem aktywów w sektorze bankowym w krajach bałtyckich w latach 2003–2009

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *EU Banking...*

Najniższy stopień zdominowania sektora bankowego zauważyć można było na Łotwie, gdzie jednak CR5 stopniowo zwiększał się, gdyż w tym kraju sektor był coraz silniej zdominowany przez największe instytucje bankowe, a wskaźnik CR5 wzrósł w latach 1997–2009 z niecałych 50% do 69,3%. Sektor bankowy Litwy charakteryzowała od początku transformacji wysoka koncentracja, mierzona wskaźnikiem Concentration Ratio 5, przy czym największa koncentracja dotyczyła depozytów klientów detalicznych. Z kolei udział trzech największych banków zmalał w okresie 2002–2007 z 74% do 68%²³.

Podsumowując rozważania na temat stopnia koncentracji i dominacji w badanych krajach, można wnioskować, że w Estonii występuje konkurencja oligopolistyczna, zbliżona do monopolu, związana z dominacją największego banku, jakim jest Swedbank Tallin, mający udział w wysokości ok. 49% aktywów estońskiego sektora bankowego. Sektor litewski jest również wysoko skoncentrowany, lecz największy bank litewski, którym jest również Swedbank, ma „jedynie” 29% udziału w aktywach sektora bankowego. Wysoka koncentracja w tych krajach potwierdzona jest indeksem Herfindahla-Hirschmana.

Badania nad konkurencją i koncentracją zazwyczaj oparte są na hipotezie, że wyższej koncentracji towarzyszą mniej dogodne warunki cenowe ofe-

²³ *Annual Report 2005*, Lietuvos Bankas, Vilnius 2006, s. 75.

rowane klientom banków, jak też gorszy dostęp do kredytów, natomiast banki uzyskują wówczas wyższą rentowność i poziom zysków, co sumarycznie powinno determinować niższą konkurencję. Jednakże nie zawsze te relacje są tak literalne i nieuchronne. Niektórzy autorzy uważają bowiem, że w krajach o bardziej liberalnych regulacjach i wyższym udziale kapitału zagranicznego koncentracja ma znacznie słabszy wpływ na występowanie wymienionych zjawisk²⁴. Przykładem może być wysoko skoncentrowany (podobnie jak w Estonii) sektor bankowy Finlandii, w którym sektor kredytów detalicznych może być uważany za konkurencyjny, a marże bankowe za raczej niskie²⁵. Banki uzyskują w takim przypadku dochody z innych rodzajów działalności niż *core business*, np. z *asset management*. Same badania ilościowe nie wystarczą zatem do pełnej oceny sytuacji w danym sektorze. Tłumaczy to zapewne determinację kapitału skandynawskiego dotyczącą inwestycji w sektorze bankowym w krajach bałtyckich i znacznie wszechstronniejsze spojrzenie na poziom rozwoju ich sektorów bankowych, niż wynikałoby to z samej analizy średnich wielkości statystycznych dla regionu.

Skutki kryzysu finansowego w wysoko skoncentrowanym sektorze bankowym krajów bałtyckich

Recesja gospodarcza w państwach bałtyckich rozpoczęła się już w 2007 r., zatem jeszcze przed początkiem globalnego kryzysu finansowego, co daje powody by twierdzić, iż źródłem znaczących spadków wartości PKB w krajach bałtyckich były przede wszystkim przyczyny wewnętrzne, natomiast światowy kryzys był pewnego rodzaju katalizatorem zmian, które zapewne i tak nastąpiłyby. Należy zauważyć, że naturalnym czynnikiem temu sprzyjającym jest tendencja do przenoszenia kryzysu płynności.

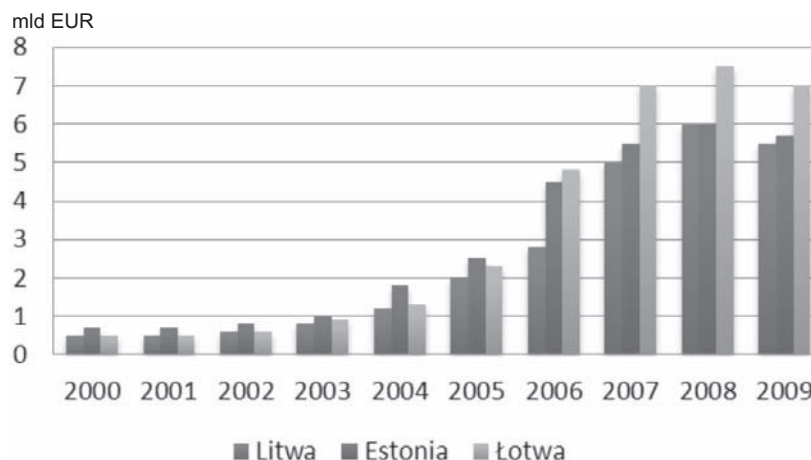
F. Fecht i H.P. Grüner wykazali w swoich badaniach, że można znaleźć kompromis pomiędzy korzyściami wynikającymi z dywersyfikacji a kosztami zjawisk zarażenia kryzysem, gdy łączą się banki z dwóch różnych regionów o różnym poziomie ryzyka operacyjnego²⁶. W modelu zbudowanym przez tych autorów niedobór płynności w jednym regionie może być dyskontowany

²⁴ A.N. Berger, A. Demirguc-Kunt, R. Levine, J.G. Haubrich, *Bank concentration and competition: an evolution in making*, „Journal of Money, Credit and Banking” 2004, vol. 36, No. 3, June 2004, s. 433–445.

²⁵ J. Molnar, *Market power and merger simulation in retail banking*, „Discussion Papers” 2008, nr 4, Bank of Finland, Helsinki 2008, s. 13–18 oraz O. de Jonghe, R.V. Vennet, *Competition versus efficiency: what drives franchise values in European banking?*, „Journal of Banking and Finance” 2008, No. 32, s. 1820–1821.

²⁶ F. Fecht, H.P. Grüner, *Limits to international banking consolidation*, „Open Economies Review” 2008, vol. 19, No. 5, s. 651.

przez nadwyżkę płynności w innym regionie. Im wyższa jest liczba regionów ekspansji, tym większe może być zagrożenie utraty płynności. F. Fecht oraz H. P. Grüner postawili tezę, że wielkość banków zaangażowanych w fuzje i przejęcia jest mniej ważna dla bezpieczeństwa bilansu niż liczba krajów, w których następuje ??rozszerzenie konsolidacji. Opisany model wyjaśnia wysoki stopień zainteresowania instytucji skandynawskich przejęciami banków w regionie państw bałtyckich, nie określa jednak, jaki jest optymalny rozmiar skonsolidowanej grupy bankowej. Warto podkreślić, że pomimo wysokiego udziału kapitału zagranicznego oraz wysokiej koncentracji w regionie żaden bank nie upadł, ale ekspansja kredytowa w poprzednich latach (rys. 7) w wysokim stopniu obciążyła wyniki finansowe banków w Estonii, Litwie i na Łotwie.

Rys. 7. Wartość kredytów hipotecznych w krajach bałtyckich w latach 2000–2009

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: E. Freitakas, *The real estate bubble, banking system and the economic growth*, Vilnius University, Vilnius 2010, www.nbuu.gov.ua, 20.06.2011.

Podsumowując rozważania podjęte w pracy, można stwierdzić, że systemy bankowe krajów bałtyckich skutecznie dostosowały się do zmieniających się warunków makroekonomicznych. Wysoki poziom koncentracji i ogromny udział kapitału zagranicznego nie były głównym źródłem destabilizacji w regionie. Pomimo rekordowo wysokich strat, banki zgromadziły znaczne ilości aktywów płynnych i utrzymały pozytywny poziom współczynników adekwatności kapitałowej, choć wiele banków zarejestrowało w latach 2007–2009 znaczne straty w portfelach kredytowych²⁷. Bardzo istotnym czynnikiem sta-

²⁷ *Financial Stability Review 2010*, Lietuvos Banka, January 2011, s. 58.

bilizującym było wsparcie banków w krajach bałtyckich przez strategicznych inwestorów skandynawskich. Poprawa sytuacji makroekonomicznej powinna przyczynić się do poprawy jakości portfela kredytowego, a ożywienie gospodarki krajowej powinno doprowadzić do poprawy zarówno przychodów, jak i zysków bankowych.

Bibliografia

- Annual Report 1997*, Eesti Pank, Tallin 1998.
Annual Report 2000, Eesti Pank, Tallin 2001.
Annual Report 2002, Latvijas Banka, Ryga 2003.
Annual Report 2003, A/S Vereinsbank Riga, www.unicredit.lv.
Annual Report 2005, Eesti Pank, Tallin 2006.
Annual Report 2005, Lietuvos Bankas, Vilnius 2006.
Annual Report 2006, Latvijas Banka, Ryga 2007.
Banker's Almanac, www.bankersalmanac.com.
Banking structures in the New EU Member States, European Central Bank, 2005.
Berger A.N., Demirguc-Kunt A., Levine R., Haubrich J.G., *Bank concentration and competition: an evolution in making*, „Journal of Money, Credit and Banking” 2004, vol. 36, No. 3, June 2004.
Berger A.N., Demsetz R.S., Strahan P.E., *The consolidation of the financial services industry: causes, consequences and implications for the future*, „Journal of Banking and Finance”, February 1999, vol. 23.
CEE banking sector report, Raiffeisen Bank, September 2010.
Cetorelli N., *Competitive analysis in banking: Appraisal of the methodologies*, „Economic Perspectives” No. 1, Federal Reserve Bank, Chicago 1999.
Citadele Bank, www.citadele.lt.
De Jonghe O., Vennet R.V., *Competition versus efficiency: what drives franchise values in European banking ?*, „Journal of Banking and Finance” 2008, No. 32.
Dorosz A., Solarz J.K., *Krajowy sektor bankowy w integrującej się Europie*, [w:] *Bankowość*, red. M. Zaleska, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Kolegium Zarządzania i Finansów, Monografie i Opracowania Naukowe, Warszawa 2005.
Eesti Pangaliit, <http://www.pangaliit.ee>.
EU banking structures, European Central Bank, October 2008, September 2010.
Fecht F., Grüner H.P., *Limits to international banking consolidation*, „Open Economies Review” 2008, vol. 19, No. 5.
Financial Stability Review 2010, Lietuvos Banka, January 2011.
Financial Stability Review, Eesti Pank, November 2007.
Freitakas E., *The real estate bubble, banking system and the economic growth*, Vilnius University, Vilnius 2010, www.nbu.gov.ua,
Gostomski E., *Jak funkcjonują na Litwie?*, „Bank” 2008, nr 4.
Jackowicz K., Kowalewski O., *Koncentracja działalności sektora bankowego w Polsce w latach 1994–2000*, Materiały i Studia nr 143, Narodowy Bank Polski, Warszawa 2002.

Koyama Y., *Economic crisis in new EU member states in Central and Eastern Europe: focusing on Baltic states*, „Romanian Economic and Business Review” 2010, vol. 5, No. 3.

Latvijas Komerčbanku asociācija, <http://www.bankasoc.lv>.

Lietuvos bankų Asociacija, <http://www.lba.lt>.

Molnar J., *Market power and merger simulation in retail banking*, „Discussion Papers” 2008, No. 4, Bank of Finland, Helsinki 2008.

Structural change indicators, Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju, www.ebrd.com.

Summary

Transformation of the banking sektor of the Baltic States

The purpose of this article is to present the transformation of the banking sector of Lithuania, Latvia and Estonia and the consolidation processes in the background of foreign ownership in the assets of the sector. The analysis is also concerning the relation of the processes of consolidation and concentration ratios in the banking sector in Estonia, Lithuania and Latvia. The inflow of foreign capital, mainly from Scandinavia, to the banking sector of the Baltic countries has accelerated the adjustment process associated with the accession of these countries to the European Union in 2004, and above all implied intensification of consolidation processes in the banking sector. The largest commercial banks in all countries studied were created through the consolidation involving participation of strategic investors from the Scandinavian countries. The highest degree of concentration as measured by the CR5 was characterized by Estonia's banking sector and the lowest degree of dominance of the banking sector could be observed in Latvia. The generally high concentration level in these countries was confirmed by the Herfindahl-Hirschman index. It should be noted, however, that the high level of concentration and a huge share of foreign capital were not a major source of destabilization in the region during the crisis in 2007–2009.